

Jos Kunst

Thebaïde

Thebaïde

Jos Kunst

Thebaïde

een landschap
een leerdicht

Amsterdam

Uitgeverij Dryade

2007

Een eerdere versie van de strofen 1–54 verscheen in *Hollands Maandblad* van maart 1983.

Copyright © 2007 Erve Jos Kunst

ISBN-10: 90-811496-1-X (pdf)

ISBN-13: 978-90-811496-1-7 (pdf)

Inhoud

Een	3
Twee	13
Drie	23
Vier	33
Appendix	38
Register	39

Een

I

1

Ik speel met jou dat liefde luxe is
En geen verslaving. Bij mij overwintert
Een oud en mager mugje, en het meldt zich
Avond aan avond opnieuw aan mijn bed
Totdat de dag komt dat het niet meer weet
Hoe weg te komen van de laatste plek
Waar het op doorreis neerstreek als altijd
Maar waar het nu voorgoed zal moeten blijven —
Vorgoed gestrand in diepste eenzaamheid
Van zoet geurend behang en giftig huisstof
Dat aan hem kleeft en op zijn naden inbijt.

2

Eenmaal beland waar wij op eigen kracht
Niet meer vandaan kunnen gebeurt het vaak
Dat mensen nog door dokters en verpleegsters
Opgezocht worden en weer teruggehaald
Binnen het rijk der levenden. Niet zo
Bij mugjes; geen zingende ambulances
Bewijzen dat er toch nog iemand doorging
Aan hen te denken. In zekere zin
Is er nooit iemand die aan mugjes denkt
Op die manier, en misschien zijn zelfs mensen
Als dieren ook uiteindelijk alleen.

3

Jawel. Laat ons maar liever niet te veel
Daarover denken. Moeten we tenslotte
Niet toch uitgaan van wat er wel zal zijn?
Zichtbare wereld zal er zijn, altijd,
De grond, de ruimte, zoals rond het mugje
Mijn slaapkamer zich uitstrekt, groter wordend,
Contouren van de meubels vager maar
Zijzelf massiever, onontkoombaarder,
De tussenruimten niet meer overbrugbaar
En alles ineens vastgeklonken, zó
En nooit meer anders, en niets anders meer.

4

Het mugje kan nog kijken, luisteren
En ruiken, en het voelt de nieuwe onmacht
Die zijn gewrichten buitenspel zet. Zelf
Onbruikbaar als een ding, vindt het zich terug
In wat de dingen waarneemt, in wat zoekt
Te weten wat er aan de hand is, nu,
Maar ook wat kan, en wat gebeuren gaat.
Maar het kan nergens meer naar toe, en niets
Dat dichterbij komt, of nog van hem weet heeft —
De slaapkamer vult zich met dierenwarmte
En 't mugje had al lang op weg gemoeten.

5

Hoe vindt zo'n diertje voedsel? — Zie, het maakt
Omzwervingen van uren, zoekend naar
De landingsplaats waarvan de geur het van
Tientallen meters afstand aantrok, honger
Wekkend in mond en pootjes, tastbehoefte
Om te herkennen hoe het warme bloed
Onder hem hem gegund is weer, bereikbaar
Voor uitgestoken mond, en zich wil mengen
Met alle sappen die in 't lang kanaal
Dat nu de huid doorboren gaat verzameld
Staan: wisseling van leven tegen leven.

6

Voor 't eerst wéét 't mugje dit, en doordat het
Nu nooit meer zal gebeuren wordt het ook
Tot iets dat alles naar zich toe trekt, dat
Zich vult met al wat er nog is, en zo
Uitgroeit, een droge walging, alomvattend,
Overal in verborgen; in lichtplekken
Die in het donker bleven, in de verte
Van kamerwanden aan de overkant
Van waar het mugje zit, en in geluiden
Van leven dat nog doorgaat, overal
Is er dat onhoudbare zich afwenden.

7

Een glansplek op een kast, niet eens veraf,
Is warm en donzig drinken, en een voettocht
Van uren zou een klein insect als dit
Daar wel doen aankomen tenslotte. Maar
Een mug kan niet eens lopen: als er een
Ergens naar toe moet vliegt hij op en landt hij,
En is dan elders, en misschien wel waar
Hij heen wilde. — Wat doet hij dan met poten?
Grijpen, zich schrap zetten, de volle huid
Waarop hij staat omhelzen, voorbereiden
Op de doorboring en het diepe bloeden.

8

Lopen zou voor een mug een uitvinding
Zijn van de eerste orde, en misschien
Zijn honger, naderende dood en zo
Wel toestanden die daartoe kunnen leiden —
Alleen, een mugje dat al zo ver heen is
Als dit, het kan in eigen koortsig denken
Gedwongen zijn tot vondsten, maar die kan het
Nu nooit meer uitproberen, in de wereld
Leren aan anderen, en wèrklijk zien.
— Zo ken ik mensen, momplend over straat
Verdwaald in eigen waanzin, en vereenzaamd. —

9

Zoals sneeuw neerdaalt, wild, verwaaid, uiteen-
Vliegend naar alle zijden, en geen sneeuwvlok
Weet hoe hij deel is van het sneeuwen, zó
Gaan mensen en dieren verloren, zó
Onwetend ook van wat hen overkomt. —
Een dier dat niet beweegt kent geen afstanden.
Een mug die niet meer kan bewegen zal
Afstanden moeten afleren; dat niets
Meer verder weg is dan wat ook, maar zo
Ook alles ineens lichtjaren verwijderd
Van al het andere, en alles eiland.

II

10

Afstand is neergedaald tussen de dingen.
Zij vormen geen geheel meer, en ook in
Een mugjesdenken raken de gedachten
Los van elkaar, of liever: ongehoorde
Verbanden treden op de voorgrond, nemen
Andere in zich op, en worden groter
Dan ze ooit hadden mogen worden, hard
En pijnlijk en te veel en 't mugje zelf
Is niet meer in zichzelf, geen onderscheid
Is er meer tussen 't dun en sprietig lijf
Dat stil zit, en de monsters eromheen.

11

Dit is het wat de kluizenaars vanouds
Zochten en vonden in de eenzaamheid
En zelfuithongering waaraan zij zich
Prijsgaven: opengaand voor dood en waarheid
En zelf verdwalend in de nacht der dingen.
De nacht der dingen is de zelfvervreemding
Zowel van dingen als van wie ze dacht
Te zien zoals ze zijn, en die niet wist
Hoe als het avond wordt en het doorstaan
Van wachtende ontijd onvermijdelijk,
— Hoe alles dan gaat vloeien en verworden.

12

Wanneer niemand meer kijkt, niemand de dingen
Meer onderwerpt aan zijn gebruik, ze noemt
Bij name in een mensentaal, die vastlegt
Wat zich kan voordoen in de wereld; als
De dingen zijn alleengebleven, en
Teruggegeven aan zichzelf, wat blijft
Er dan? maar ook: wat kan er dan gebeuren
Onder het oog van iemand die geen mens
Meer heten mag, maar zelf bijna een ding
Geworden met de dingen, losgeraakt
Is van zichzelf en meegevoerd, waarheen?

13

Waar iemand heen gaat wordt natuurlijk ook
Bepaald door zijn vertrekpunt en de richting
Die hij zich nog kon geven. Maar ook wat
Er van de dingen rond hem wordt hangt af
Van hoe hij ze had leren zien: zo'n mugje
Dat zich te lang heeft overleefd kent daarom
Alleen nog maar de honger naar mijn huid
En 't warme bloed eronder; en ook dat
Minder en minder. Daar komt bij dat ze
Slecht zien en horen, zodat eigenlijk
Nergens voor nog veel ruimte overblijft.

14

Men moest ook wijzer zijn tijdens zijn leven,
En zijn gezichtsveld niet laten ineen-
Schrompelen tot uiteindelijk verdwijnen;
Zou men ook eigenlijk niet andersom
Méér dingen zien, en meer zien in de dingen
Naarmate men meer tijd krijgt en meer kans
Omgeving in zich op te nemen, en
Voorwerpen te vervullen van het leven
Dat men zelf meebracht, en dat zijnerzijds
Verdicht raakt en veranderd, en nooit meer
Terug kan: één geworden met wat is.

15

En ongetwijfeld is het dan ook dank
Zij de geziene echte dingen dat
Een mens kan weten wat hem overkomt
Wanneer die gaan veranderen en zich
Niet langer laten vangen in hun eerste
Verschijningsvorm, maar in een alsmaar wilder
Verzwerven koers gaan zetten richting dood,
Richting vernietiging. Maar wat vernietigd
Gaat worden is degene die ze maakt,
Die ze instandhoudt en zichzelf laat blijven,
Die ze liefheeft en volgt — en dat ben ik.

16

Liefste, wat jij nu voor mij bent, het is
Verbondenheid in mij, verankering
Waarvan ik hang, waarvan mijn lot is toe-
Vertrouwd, mijn overleving, ja, maar ook
De ziekte die mijn laatste wordt. Want wat
Wij samen hebben laten wij niet los,
Nog niet. Ik denk aan jou, aan hoe je kijkt,
Je houding, en je handen op mijn lijf,
Hoe je me zoekt, en aan de ernst waarmee
Wij omgaan met elkaar, met ons, en met
De tijd die er nog zijn zal voor ons twee.

17

Hierdoor bewaren wij een wereld die
Van ons is, en door wat wij doen gemaakt
Wordt, telkens weer opnieuw, als wij elkaar
Benaderen, en nooit geheel dezelfde, —
Totdat het weer voorbij is en de hoop
Het niet meer houdt en ik tegen mijzelf
Mij keren moet, mijzelf bekennen dat
Ze nooit meer terug zal komen dan alleen
Om dingen weg te halen die ze nog
Vergeten had bij mij, en dat de afbraak
Nooit afgelopen is en altijd erger.

18

Wat blijft er over als jij weg zult zijn?
Alles natuurlijk, of bijna. Alleen
Zul jij er niet meer zijn om het te raken
En op te laden met gerichtheid op de omgang
Die wij er nog mee hadden, en het einde
Van onze liefde wordt een eerste doodgaan,
Een oefening, die mij zal leren wat
Er van de dingen wordt als zij eenmaal
Overgelaten aan zichzelf weer verder
Gaan, nergens goed voor meer, bevrijd, uiteen,
Zonder gezicht voortaan en zonder grenzen.

III

19

Een mug die lopen leert wanneer hij niet
Meer vliegen kan, misschien doet hij de vondst
Van alle muggen in hun stervensuur,
En gaat dan dood. Leren is nooit genoeg,
Want wat men leert daar overleeft men mee,
Dat heeft men overwonnen, en dat was
Niet goed genoeg, niet groot genoeg, niet sterk,
Niet erg genoeg. De mug raakt aan het zwerven,
Meer niet; en hij ziet alles van dichtbij,
En allerlei oneetbaars tast hij, tot
Hij niets meer voelt dan pijn geworden honger.

20

Miniem cylindertje, dun hulsje, dat
Nu niet meer zoals vroeger zich van alles
Losmaken kan, vrij zwevend in de ruimte
Afstand bewaart, en keurend uitzoekt waar
Het heen zal gaan, — dat nu niet eens in staat is
Het eigene gescheiden te bewaren
Van al het omringende vreemde waar
Het meer en meer zich in verwart en dat
Zich vasthaakt rond poten en vleugels en
Verstikkend dikke lucht doet stilstaan in
Zijn ademopeningen en zijn mond.

21

Het diertje loopt, maar grijpt zich vast aan stof,
En valt. Langs het behang af, naar omlaag,
Tot op de donk're plint. Daar is een plek
Die onder de levenden niemand kent,
Tweede Sargasso, de verzamelplaats
Waar stof en klein droog afval ongestoord
Neerkomen, en zo blijven liggen, tot
Het huis gesloopt wordt en die wereld eindigt. —
— Het dode en het stervende bijeen, het
Kan zo niet blijven, schemering is dit,
Zelve voorbijgaand aan zichzelf, voorbij.

22

Wacht. Er is geen beweging meer. Ik ben
Alleengelaten. 't Lot der stervenden
Slaat terug op hen die er eenmaal getuige
Van werden, niemand wilde het, en toch
Is het ineens gebeurd, en al verleden,
En geen mens die het terug kan halen om
Zijn vraag opnieuw te stellen, en dan anders.
Voorbij. De dood blijft ongezien, en niet
Alleen de eigen dood, waaraan het denken
Nooit raken kon en die alleen op afstand
Richting kon geven aan wie richting zocht.

23

Maar hoe? Hoe kan iets ongeziens, onkenbaars
En onbenaderbaars iemand bewegen
Tot een besluit, tot een soort zekerheid
Omtrent zichzelf, tot een vermoeden, of
Misschien voorvoelen van een kans, de laatste,
De enige, die hem zich doet afwenden
Van wat hij aan het doen was en hem opjaagt
Bij ons vandaan en later overal
Vandaan totdat een plaats die niemands plaats
Meer is hem in zich opneemt, hem verbergt
Zelfs voor zichzelf — hoe kan zoiets gebeuren?

24

Een bres in het bestaan, een die nooit meer
Te dichten valt, het onherstelbare
Altijd aanwezig — zie, een mugje blijft
Voorgoed onvindbaar, waar het eenmaal in
Huisstof verloren raakte, zelf tot vuil
Verwordend; stof is wat er blijft, en plint,
En wijde vloer, en wand, en kamermeubels,
Talloze dingen, ieder heeft geleefd
En kan niet dood zijn nog, wachtend, de tijd
Is stilgezet en kan niet voort, en ik,
Hoe zal ik adem halen, of hier weg?

25

Terug, ik moet terug, tot vóór de tijd
Waarop het mugje neerstreek, viel, verdween —
Terug naar waar 't nog leefde en alleen
Zijn eenzaamheid het van mij onderscheidde;
De tijd dat het nog bij mij dronk. De tijd
Dat als dit maar voorbij was alles weer
Zou zijn als vroeger. Overwintering;
Mijn tijd, waarin ik op je wachtte en
Dacht dat je nog zou komen, later; nog
Niet wetend dat ik al alleen moest blijven,
Voorgoed alleen in deze lege kamers.

26

De laatste overlevende der mensen
Mag eigenlijk geen mens meer heten. Hij
Kan niets meer laten zien en krijgt geen antwoord,
Nooit meer, van niemand. Eindelijk bevrijd
Gaat hij zichzelf worden en verliezen.
Hij gaat naar buiten, en hij zoekt de plaatsen
Weer op die hij vergeefs wilde vergeten,
Geziene dingen zonder namen, die
Ook nu niet terug te vinden zijn, maar toch:
Iedere stap wordt onverwacht herkenbaar
Nu hij leert zien, opnieuw, anders dan vroeger.

27

Maar voor een mens kan dergelijk verzwerfen
Slechts leiden tot ontgrenzing en tot dood,
En zoals wie kan zwemmen zó niet meer
Verdrinken kan, zo zal, uit zelfbehoud,
Onwillekeurig iemands oude wezen
Weer willen overleven, en er is
Niets dat het tegenhoudt. Zoals de zwemmer
Alleen door uitputting in volle zee
Zijn doel bereikt, zo zal de kluzenaar
Uitputting moeten zoeken van wat hem
Verbindt met anderen en met zichzelf.

Twée

IV

28

Zolang het mugje bij mij dronk, was ik
Zijn ankerplaats, zijn broedplaats, en wij waren
Verbonden in zijn dagelijkse honger,
Telkens en telkens weer. Antonius
Avond aan avond in gebed, alleen,
Wegend de woorden des Heren, verzonken
In Kerk en Christus. Laatste ritueel
Voordat de nacht valt. O, blijf bij ons, Heer,
Blijf bij mij, want ik kan niet overleven
Als ik alleen sta in de duisternis,
In de vangodverlaten buitenwereld.

29

Hij woont in de woestijn bij Thebe, op
Een hoogte, in een klein vervallen fort.
Vóór hem de steenwoestijn, wat lage distels,
Een paar olijfbomen vlakbij, en ver weg
Aan diepe horizon de Nijlrivier,
Waar in het ondergaande daglicht nablinkt
Iedere avond weer. 's Nachts waakt en bidt
De heilige zo lang hij kan, rechtopstaand,
Een baken voor zichzelf, maar ook voor wie
Hij met zich meedroeg in zijn eenzaamheid,
Onzichtbaren, gedachten en gedrochten.

30

Achter hem, uit het Oosten, komt het duister,
En in zijn hoofd spreekt hij de machtige
Kruiswoorden uit die eens de Nazarener
Zijn volgelingen naliet: "Ik heb dorst",
En: "Vader, waarom hebt gij mij verlaten?" —
Hij spreidt zijn armen zijwaarts, en omhoog,
Als een gekruisigde. Ziet hier de mens,
Hij weet niet hoe hij leven kan, en vindt
Geen weg meer in zijn innerlijke nacht;
Zijn blik hangt aan de minderende lichtstreep
Waar de dag wegtrekt en hem achterlaat.

31

De zon is onder, maar er is nog licht,
IJl, blauw en helder aan de hemelrand
En dichterbij gevangen in de spiegel
Van de rivier, en voor Antonius
Lijkt het wel of de aardevloer, die wijd
En dun en brekelijk zich uitstrekt
Licht doorlaat op die plaats, zodat de zon
Nog zichtbaar is onder de aarde, onder
't Kristalgewelf waarop de mensen wonen —
Verborgен bouwwerk, diep en hol gebint,
Rustend op steeds weer verdere gewelven...

32

De onderwereld kent geen eind, en boven
Zijn hoofd en achter hem rijst onafzienbaar
De sterrenchaos. Alles is vergeefs;
De woorden die hij spreekt zijn machteloos;
Hij weet geen andere, en heeft hier geen
Verbinding meer met het Mystieke Lichaam
Van Christus dat de Kerk is, waar het Woord
Behouden bleef voor ieder die het zoekt —
Waarom is hij in zijn woestijn, alleen,
Buiten bereik van wie ook, en geen mens
Die hem nog terug verwacht, of aan hem denkt?

33

Antonius zoekt in zijn hoofd, en tracht
Zich te herinneren waarom hij ooit
Hieraan begon, en wat in zijn bestaan
Van toen hem heeft doen vluchten, waarvandaan
Maar ook waarheen, waarom kon hij niet leven
Zoals de anderen, het eigene
Juist vinden in de ogen van wie bij hem
Leefden en wederkerig ook het hunne
Zochten in hem, — waarom kon hij daar niet
Mee leren leven? Wat heeft de woestijn
Dan meer of beter dan de mensenwereld?

34

Toen hij hier aankwam, voor de eerste keer,
Onder brandende middagzon loodrecht
Neerstralend op de witte steengrond, hard
En dor, een Satansoog vol honger, nooit
Meer te bevredigen — toen zag hij daar
De kleine grauwe sterkte op de heuvel,
Alleen gekeerd tegen de hemel, tegen
De aarde ook, sinds mensenheugenis
Van de toen levenden al onbewoonde
Rest van vergeten oorlogen, en open
Voor wie of wat ook er zou willen huizen.

35

Maar niemands woning. Deze stenen vormen
Een hoog gestapelde ommuring, ooit
Versterkt bivak en uitkijkpost, en later
Kleine beschermdde schaduwruimte, leeg
En eindelijk zichzelf. Iedere steen
Zichzelf. Andere wetten zijn gaan gelden
Dan bruikbaarheid voor mensen. Of, nog beter,
Een mens die aan komt zwerven kan ze zien,
Ze lezen, ze begrijpen: elke steen
Spreekt uit, volvoert, in één enkel gebaar,
De vaste wil te zijn wat hij al is.

36

Dàt is dus de woestijn. Antonius
Weet nog wel hoe hij de dingen als sterker,
Betrouwbaarder en heviger ervoer
Dan mensen kunnen zijn zolang ze niet
Buiten elkaar om iets hebben gevonden
Bruikbaar als maat voor het bestaan. Zo ook
Velen in later tijd, gespitt op snelheid,
Gevaar, vuur en vernieling, vaak in benden
Ook opererend, monniken zijn het,
Niet anders, en laat niemand zich vergissen
In wat een monnik tot een monnik maakt.

37

Bij alles wat zij doen lopen in mensen
 Wil en wezen uiteen, — zo is misschien
 Alleen de mens, de onbevredigde,
 Zozeer op voorbij zijn grenzen gelegen
 Leven gericht. Vuur wordt voor hem een voelen,
 Een doen, en tegelijk een zelfvernieling;
 De weerstand en geslotenheid van stenen
 Kan hij als willen gaan ervaren, zo
 Blind, zo vervuld en hevig dat er niets
 Meer is daarbuitenom, geen tijd, geen wereld,
 Overall almacht, eeuwigheid, God zelf.

38

Antonius denkt niet aan God, hij laat
 Zijn handen rusten op de muur, en voelt
 De stenen niet, buitengesloten is hij,
 Alleen in eigen hoofd, en de bekende
 Monsters melden zich weer, en houden huis
 Onder zijn schedeldak, wild en verlost
 Van wat in 't daglicht zij weerspiegelden,
 Het werkelijk aanwezige; daartegen
 In opstand nu de stuurloze gedachten,
 Demonen, kinderen van eenzaamheid
 En duisternis, en geen zal kunnen leven.

39

Niemand kan leven. Ook Antonius
 Zelf is niet meer dan denken in zijn hoofd
 Door nacht en uitputting van 't eigen lichaam
 Losrakend, en ook hij wordt tot gedrocht
 En valt, in 't peilloos pandemonium —
 Als iemand bij hem was, tot hem kon spreken,
 Hem roepen bij zijn naam, niemand is daar
 En ook de god die hij in Christus' woorden
 Aanriep, geen enkel levensteken geeft hij;
 Vergeefs gods eigen smeebeden, vergeefs
 Geloof, vermetelheid, godslastering.

40

De duivel is het onherhaalbare,
Het onverwachte, drijfzand, afgrond, sneeuw,
Hallucinaties en verandering.
De 'vluchtige contacten', snel en diep
Als messen. Alles wat een mens ineens
Tot vondsten dwingt of drijft tot waanzin. Dat
Is waar de wijze ver vandaan blijft maar
De wijzere waagt zich erheen zo dicht
Hij kan bij zelfbehoud, hij tekent het
Pact met de duivel, waarvan hij dan hoopt
Dat het zijn helse partner bindt en vrijlaat.

41

Zo de autocoureur, de snelheidsduivel,
Met al zijn technisch kunnen en beheersing
Het toeval uitdagend onder het oog
Van duizenden. Voor ieder van die velen
Is hij de Middelaar, en dank zij hem
Is er weer even iets als recht op leven,
Immunitet, een vrijgeleide door
Gevarenzones. — Wéét een heilige
Van zulke dingen? En Antonius,
Kan hij in al zijn honderd en vijf jaren
Alleen maar heilige gebleven zijn?

42

Misschien heeft het daarom zo lang geduurd:
Hoe kan een mens alleen op rituelen
Door zijn dood heen? Maar laat een ritueel
Het volgen van een voorbeeld zijn, laat Christus
Het voorbeeld zijn. Ook hij heeft veertig dagen
In de woestijn gevestigd, en is verzocht
Door Satan. Drie bekeringen moet hij
Doorstaan hebben: die van gestilde honger,
Die van wereldse macht, en dan de grootste,
Die van de onmacht en de overgave —
En drie maal wees Gods Zoon de duivel terug.

43

Gods Zoon: de Mensenzoon. Misschien heeft niemand
Ooit zoals hij zich moeten afgeven
Met chaos en verworping. Is hij niet
Als de coureur, uitdager van de afgrond,
Maar veel dieper dan deze opgegaan
In de omhelzing van de Tegenstrever?
Pact met de duivel, zeker. Eén verzoeking,
De derde, laatste, heeft hij niet weerstaan:
Die van het niet zichzelf meer zijn, van de
Uiterste overgave, de verzoeking
Van zich te stellen buiten elke wet.

44

In wetteloosheid, leven tegelijk
Met dood, in raadsels, geestverschijningen
En vluchtig voorbijgaan verbleef hij later
Nog even bij zijn volgelingen. Zo
Werd louter zijn aanwezigheid al wonder
En willekeur. Tot hij voorgoed verdween —
Onzekere herinnering nalatend,
Die toen weer moest bezworen worden in
Het noeste schrijfwerk en de onderlinge
Onenigheid van de evangelisten —
Beteugeld, later, in de kerktraditie.

45

Antonius probeert zich in de nacht
Staande te houden door zich aan het voorbeeld
Te spiegelen van Christus zelf, maar telkens
Weer, elke nacht opnieuw, laat hem dat voorbeeld
Weer in de steek, en in de morgen vindt hij
Zichzelf terug, hij ligt achter de muur
Plat op de grond, gebroken, koud en vuil
En overal vol pijn, — de ochtendzon
Verwarmt de stenen vóór hem en het licht
Is sterk en wit en alles is vlakbij —
En in zijn lijf meldt zich de honger weer.

VI

46

Over Antonius is niets bekend
Dan dat hij, rijk maar ongeletterd, zich
Vroeg losmaakte van wereldlijke banden,
En wegtrok, de Egyptische woestijn in.
Dertig jaar later is hij even terug,
En fulmineert tegen de Arianen.
Dan gaat hij weer, en meer dan vijftig jaar,
Tot aan zijn dood, houdt hij dan vol. Hij had
Ook leerlingen maar die hebben zijn leven
Van eenzaamheid omgezet tot een leer:
De vroegste kloostersamenlevingsregel.

47

Deze anachoreet als voorbeeld voor
Kloostergemeenschappen — het zou hemzelf
Niet eens verwonderd hebben sinds hij inzag
Wat Christus was en wat men van hem later
Gemaakt heeft. Christus volgen was voor hem
Grensoverschrijding, en het luciferisch
Karakter, eigen aan mystiek, moet hij
Gezien hebben. Hij had tenslotte tijd
Genoeg, en, naar verluidt, meer dan genoeg
Omgang met Satan. Iedereen begrijpt
Dat de kerk over zoiets liever zwijgt.

48

Dit zwijgen van de Kerk, wereldse wijsheid,
Keert zich vaak juist tegen haar heiligen.
Dat Christus Satans uitdaging aanvaard had
Door ongestraft de dood te willen zoeken
— Want rekenen op wonderen is duivels —
Dit te doorzien werd voor Antonius
Zijn tweede, innerlijke eenzaamheid.
Voor hem was Christus God èn Tegenstrever.
In 't laatste wist hij zich voorgoed alleen,
Maar toen het eerste werd omstreden, kreeg hij
Zijn kans iets van de waarheid nog te redden.

49

Arianisme is beschrijfbaar als
De leer die houdt en onderwijst dat Christus
Niet werkelijk God is maar een tussenwezen
Door God geschapen om als een soort buffer
Te dienen tussen Hem en mens, zodat
Hij ons iets duidelijk kon maken, en
De mensen zich aan God niet zouden branden.
Profeet, kortom, of demiurg, wie weet,
Maar zeker geen geïncarneerde God —
En dat werd voor Antonius verraad.
Zijn interventie deed de kansen keren.

50

Dat moeten taferelen geweest zijn —
Antonius verschijnend voor concilies
Als een profeet, harig, bruin, mager, schichtig
En fel — in die tijd stonden in de kerk
Dit soort figuren nog in aanzien, en
Hij is natuurlijk ook door anderen
Gebruikt voor wat hijzelf als goed beschouwde. —
Niet iedereen begreep waar hij voor stond.
Antonius verdedigde het minder
Waarschijnlijke èn meer belovende:
Het risico. En dat is van de duivel.

51

Mocht hij toen pogingen hebben gedaan
Gedachten over Satan uit te dragen,
Het is hem niet gelukt, en ieder spoor
Ervan is uitgewist. Alleen de geur
Van solfer hangt nog om de heilige
Zoals wij hem nu kennen. En die is
Er niet voor niets. Waar de officiële
Geschiedschrijving verstek laat gaan, de duivel
Verheimelijkt, daar vinden mensen wel
Hun eigen wegen, via volksverhalen
En anderszins: Satans tegentraditie.

52

Antonius, alleen in zijn woestijn,
Keert zich tegen zijn dagelijkse honger.
Iedere morgen bijna komen mensen
Uit dorpen in de buurt en zonder hem
Te willen zien werpen ze voedsel over
De muur van 't fort waarin ze weten dat
Hij zit. Natuurlijk is het meestal afval.
Zo hoort het ook. Angst of respect, verering,
Wantrouwen, afkeer, weet na al die jaren
Nog iemand of hij uitgebannen werd
Of zelf wegging? Is er dan nog verschil?

53

Zijn voedsel ligt waar het is neergekomen,
Verscheurd en open, vochtig en vol schaamte,
Voorgoed verworpen en vergeven, en
Eindelijk vrij van schuld. Hoe kan men het
Nog eten? Kan een mens ooit eten en
Zien wat hij eet? Hoe moet Antonius
Zijn honger stillen? Hij bedenkt hoe varkens
Zich aan afval tegoed doen, zich erin
Wentelen, erin slapen, zelf wel vuilnis
Geworden zijn. Hij brengt een varken voort.
Hij knielt. Verenigd met zijn varken, eet hij.

54

Dit is de erfzonde: dat alle mensen
Door wat ze doen om overleving al
De wereld moeten schenden. Eten is
Anders dan wat mijn mugje deed, en anders
Dan zuigelingschap, waar een moeder schuld
Draagt voor een kind, dat haar op zijn beurt vrijspreekt;
Eten is iets verwards, dat later pas
Verenigbaar zal zijn met kans op onschuld. —
Toen, eindelijk, zijn lichaam, honderdvijf
Jaar oud, niet eens meer eten kòn, wist hij
Zich teruggegeven en zijn schuld beëindigd.

Drie

VII

55

Tijdens ons lange afscheid hebben wij
Veel door de stad gelopen en ik weet nog
Hoe ik daar eens een meisje heb zien zitten,
Een zondagmiddag, op een bank, onder
De bomen van een parkje. Zó vervuld
En eenzaam zat zij daar, rustig, beschikbaar
Voor al het haar omgevende — zo wil ik
Ook worden, heb ik toen gedacht, en keek
Naar haar, maar ik heb niet meer geprobeerd
Het jou te zeggen. Als je dit ooit leest
(Ik wil het) weet dan: ik ga waar zij vóórging.

56

Navolging heet zoiets. De nagevolgde
Heeft er geen weet van: geen gehoorzaamheid
Perkt in wat er gebeurt. Hoe zou ik anders
Gelijkelijk een meisje dat ik niet
Eens ken alsook die oude sprinkhaan,
Die steile hongerkunstenaar navolgen?...
Antonius. Hij was de eerste mens
Die Christus nagevolgd heeft en dan niet
Zozeer zijn woorden als wel wat hij deed:
Door eigen dood heen leven. En het meisje;
Wat heeft dat met Antonius gemeen?

57

Natuurlijk maak ik van haar een getal
Voor wat ik zelf zoek, voor mijzelf zoals
Ik zijn wil, en voor haar dood en de mijne. —
Woorden: altijd te weinig en te veel.
Neem het woord dood: dat kan toch nooit, voor niemand,
Over hemzelf gaan? En wat anderen
Zien is vervalsing en verlies, en kan
Niet nagevolgd. Toch overkomt een mens
Iets waar hij niet van terugkeert, en dat zal
Nooit iemand onder woorden brengen, want
Woorden zijn onherstelbaar andermans.

58

Niet alleen woorden, maar ook wat men denkt
Te weten over sterven, het ontkent
Het, zet het buitenspel, het is van leven.
De eigen dood kan men niet denken, en
Als men er iets mee doen wil moet men zich
Wel op iets anders richten. (Dat is de
Onsterfelijkheid van de ziel, die is
Hoe iemand zichzelf ziet.) Wat eeuwigheid
Heet is dus levenskans en richting die
Men in kan slaan, waarin men doorslaat, tegen
Zichzelf zich kerend, — willens meer dan wetens.

59

Luister: ik blijf alleen, zoals dat meisje
Was, en geen mens die mij mijn levensweg
Nog oplegt. Hier gelden mijn wetten, met
Die van het werkelijk aanwezige
In wederzijds vervlechten en elkaar
Bedwingen nieuwe richting gevend aan
Leven en denken, en niemand voorziet
Wat daarvan wordt. Luister, demonen, mensen,
Huishoudend in mijn hoofd, pratend en trekkend
Aan mijn gedachten, ik wil U Uw pleitrecht
Ontzeggen: niets aan ons is vrij van schuld.

60

Buiten mijn zolderraam wat regenwater
Altijd bewegend op de wind en op
Trillingen van de gevelhuid en van
De aarde onder 't huis, leeg en vergeven
Zoals de dingen zijn zolang men ze
Met rust laat, — trillend tussen licht en licht
Spiegeling tussen ijl en ijler, in
Hun aanraking ontstaan en zonder eigen
Diepte, bericht van overal vandaan,
Verwijzing naar wat hier niet is, naar wat
Er nog niet is, — naar wat ik nog niet ben.

61

Leven, doelloos, onschuldig, woont daarin,
Teken, geen oorzaak; en het is mijn eigen
Onschuld, zichtbaar en onbereikbaar, die
Buiten mij om, en vlakbij, is gegeven
Aan wat ik niet kan zijn. — Maar waarom zou
Een mens niets anders kunnen worden dan
Een mens? Navolgen, waarom zou men dat
Niet kunnen doen met onverschillig welke
Voorstelbare manier van leven? Waar
Een mens op weg gaat wordt hij al een ander,
En blijft wat hij zich voorstelt dan hetzelfde?...

(666)

62

Er is niets waar een mens niet zonder kan
En niets van wat hem overkomt maakt hem
In eigen ogen onherkenbaar. Want
Dat hij zichzelf altijd herkent ligt niet
Aan eigenschappen die hij zou behouden
Maar aan zijn plaats: het lege samenvallen
Van wie herkent met het herkende; daarom
Ook zal een mens totaal kunnen verworden
En toch zelf er nog zijn. Herinnering
Alleen verbindt hem met een eerder wezen
En hij zal worden wat niemand ooit was.

63

Navolgen van niet-mensenleven leidt
Tot een vereenzaming die maakt dat men
Voor bijna alle menselijke dingen
Stuurlozer wordt, en zich minder en minder
Bij anderen terecht vindt, zich door hen
Gedragen voelt; — want onvermijdelijk
Veroordeelt en veracht het oog der mensen
Waar het zich door ontkend weet. Dit gedicht
Gaaf in beroep bij anderen dan deze;
Machteloos, en te laat nu, en de straf
Geleden, en verleden, en verjaard.

VIII

64

Het waterplasje voor mijn raam: het was
Er altijd al, broedplaats voor muggen sinds
Al voor ik hier kwam wonen, dun en donker
Vlies van geheime vruchtbaarheid, niet zelf
Levende waterbron, maar nagebleven
Rest van de laatste regen, onbedoeld
En arm — maar ook een venster waardoorheen
Ik al het ademen en groeien zie
Van wat ik als mijn nieuwe buitenwereld
Al bijna kan herkennen — ik herken
Het oog, het lichaam dat daar leven zal.

65

Soms wordt dat oog het mijne, en mijn lijf
Bewoond door willekeur: die van een wereld
Die nergens op gericht dan op zichzelf
Mij in zich opneemt, en mij meeneemt in
Zijn tegenruimte — en hoe zou een mens
Daar kunnen overleven? Door het venster
Aan flarden. Waar we zijn houdt ons bijeen;
Zolang we er niet weggaan. Daarom blijven
De meeste mensen waar ze zijn, daarom
Ook zijn er die hun woonplek niet bewonen
Maar alleen zien als uitkijkpost, — vertrekpunt.

66

Ik moet hier weg. Zonder te weten waar
Ik heen kan weet ik al dat ik hier niet
Kan blijven. Er is niemand. Hoe ben ik
Hier komen wonen? Wat ik zocht, was jij
Dat nog, of wilde ik van hieruit al
Vandaan bij mensen en ook zelf geen mens
Meer blijven — leren leven als een ding,
Zonder vergissingen en opgenomen
Willoos en alles willend als het is —
Het eigen zelf vervangen: eindelijk
Beantwoord en vervuld en deel van alles.

67

Over Antonius gaat het gerucht
Dat hij nog in zijn eenzaamheid gereisd
Zou hebben. Niemand kan dat nagaan; dus
Zal slechts de hermeneutische methode
Uitsluitel bieden: door een eigensoortig
Proces van *Einfühlung* vernemen wij
Hoe hij eens, in de avond, weigerde
De nacht weer af te wachten, en op weg ging,
Oostwaarts, het donker tegemoet, en verder
De ochtend ook die daarna komt en die
Wat in de nacht gebeurd is niets laat zijn.

68

Wat zoekt een heilige, die op de vlucht
Voor wat hem toch zal overkomen zonder
Nadenken lopend door de korte schemer
Zich haast alsof hij weldra thuis zal zijn?
Hij weet wel dat hij nooit meer thuis komt, en
Dat hij de nacht niet zal kunnen ontlopen —
Dat niemand, ook zijn god niet, hem beschermt
Of hem zal zoeken waar hij is verdwaald;
Is dat dan wat hij wil: onvindbaar blijven
Voor god en duivel? Maar roept deze vlucht
Niet juist de chaos op in hem, rondom hem?

69

Chaos is Satan, en maakt mensen tot
Bezetenen — deze Antonius
Vlucht naar zijn vijand in een overgave
Die hem het laatste restje arme orde
Dat hem nog overeind hield heeft doen los-
Laten — struikelend als een blinde loopt hij
Verder, steeds verder in 't ondragelijke
Donker, en telkens moet hij stilstaan, hij
Verliest zijn richting, maar hij wil niet wachten
Totdat het licht wordt, en zijn voeten zijn
Gewond van 't lopen op de scherpe stenen.

70

Heilige in mijn hoofd, ik roep U aan
Zoals gij Christus aanriep, zeg mij hoe
Ik gaan moet, — heilig voorbeeld! zeg mij hoe
Gij gingt — heilige in mij, die de chaos
Uitdaagde, erdoor overwonnen werd,
Geef mij een teken. — Is dit een gebed
Dat onverhoord moet blijven? Toch is er
Een teken, niet van binnen, onverwacht
En ongevraagd aanwezig, zoals wind
Door bomen heengaat, ze beweegt en dwingt
In houdingen en vormen van gedachten.

71

Want denken wordt als water, zonder wil
Verzinkend in wat het omving en het
Zijn vorm geeft waar het zelf geen richting meer
Ontleent aan doel of herkomst, alles raakt
Buiten verband, of beter: ieder ding
Wordt kern en middelpunt, totalitair
En eenzaam, souverain, extatisch, heilig;
De wereld eindelijk verlost, oordeel
En dood voorbij, teruggegeven aan
Haar oorsprong, aan haar eigen wil, en aan
Willen en weten van elk ding in haar.

72

Dat weten is het mijne, maar het is
Niet meer van mij: er is niet één gezichtspunt
Dat het bijeenhoudt en centrifugaal
Komt het in elk geweten ding te wonen
Als in het eigen lijf, zoveel lichamen
En zo verspreide heeft het nu, en elk
Ding wil alleen zichzelf, en tegelijk
Ziet het zich als het is, en dat het goed is —
Zo fel en triomfaal vervuld en groot
Wordt alles; ook, ergens ertussenin,
Antonius, verloren in zijn landschap.

IX

73

Wat als de ochtendzon hem terugvindt en
Hij leeft nog? Het licht maakt de scheiding weer
Tussen de wereld en hemzelf, de honger
Wijst hem weer terug, en al het andere
Is ineens dicht, vol duisternis, altijd
Blijvende nacht. Mensen zijn schenners weer
En uitgestotenen. Hoe kunnen zij
Hun wezen overwinnen, en de wereld
Wetens en willens en toch zonder schuld
Opnemen in hun leven? Kan een mens
Ooit iets lief hebben zonder het te schenden?

74

Ascese: het bepalen van de aandacht
Tot het aanwezige, en met voorbijgaan
Aan het eventuele. Een getuige
Ziet af van eigen hoop en vrees, en wordt
De ziel van wat hij ziet: buiten zichzelf
En in de wereld leeft hij dan, de wereld
Leeft in zijn plaats, en voor zich heen, zodat hij
De dingen zien kan als ze zijn ook waar
Geen woorden zijn, juist waar geen woorden zijn:
De wil en houding, de vervuldheid en
De kracht die daarvan uitgaat: heiligheid.

75

Misschien heeft hij het wel niet overleefd.
Dan is zijn plaats natuurlijk ingenomen
Door iemand die hem navolgde en zo
De draad van zijn bestaan kon overnemen.
Doet er niet toe. Hij is al opgestaan,
En weet weer waar hij heengaat. Vóór hem klimt
De zon van ver hem tegen en de aarde
Vouwt, diep van licht en schaduwen doorschoten,
Zich open als een boek, leesbaar voor ieder
Op eigen wijze, alles weerstandsloos
Opgaand in 't groot door god beoogd geheel.

76

Hij wil daar deel van zijn, en opgenomen
In 't grote plan, zijn reis en zijn bestemming
Vinden hier in dit koele morgenland,
In de daarin besloten openbaring. —
Het meisje dat ik heb zien zitten, in
Het parkje, lezend, ook zij was omgeven
Van wat haar openbaarde. En ik weet wel
Dat haar gedachten elders waren, dat
Ik haar niet kende, en dat wat ik zag
Mijzelf was, maar nog niet mijzelf, in haar
Zichtbaar geworden zelfverandering.

77

Maar zoiets moet ook hem zijn overkomen
Toen, simpel als de heilige die hij
Tenslotte was, hij, recht op zijn doel af gaand,
Het ochtendlandschap in liep. Weer zou hij
Zich erop stuklopen, en weer kon ik hem
Niet redden. Niemand kan de zon weerhouden
Van 't doen van elke dag en van zijn pogen
Het leven van de aarde weg te branden.
Alles wat uitsteekt en beweegt, en zich
Niet onder stenen bergen kan, het vindt
De zon en 't eigen lichaam tegen zich.

78

Het eigen lichaam is het walgelijk
Stelsel van vleesbuizen en bleke botten
Waar men van af hangt, maar ook, evenzeer,
Bezeten en vergeten tegelijk,
Betekenis van waar het is, van waar
Het heen gaat, van wat iemand worden kan.
Wat kan men worden? Zie de zon, hij klimt
Hoger en hoger, neemt de ronde koepel
Boven de wereld in bezit, en vuurt
Neer op de steenwoestijn waardoorheen één
Mens voortbeweegt, zonder een doel in zicht.

79

Hitte, vermoeidheid, dorst en pijn, verblinding
In dit ondragelijk van alle kanten
Teruggekaatst wit licht, het wil geen zien
Meer dienen, oven van steenvuur, gesloten
Binnen de horizon rondom, die 't zonlicht
Invangt en vasthoudt: zo het eigen lichaam
Van de heilige, weerloos tegenover
Deze versteende hitte, die bezit
Neemt van zijn longen en zijn ademen
Verstikt — geen ziel kan hier meer huizen, geen
Ruimte of richting die men nog kan gaan.

80

Ruimte; en richting — en die leidt weer tot
Grotere ruimte. Wie men navolgt moet
Men in de rug zien. De betekenis
Van verre bergen ligt voorbij de door hen
Beperkte horizon; die van een steen
Onder mijn vingers binnenin zijn huid.
Zo zij het; zelfs een heilige kan niet
Straffeloos lijf en wereld onbewoonbaar
Maken. Geduld en hoop, aandachtige
Ascese eerst, en later: overgave,
En handelen naar men zijn kansen ziet.

81

Antonius heeft leren wachten: zijn
Leeftijd staat daar wel borg voor. Of hij nog
Tot handelen is kunnen komen en
Zo ja, wat hij gedaan heeft, zal niemand
Ooit weten. Ineens blijkt zijn leven leeg
Voor ons, verwachting die alleen nog door
Navolging ingelost wordt. — Op de berg
Kolzim, in Oost-Egypte, heeft hij zich
Gevestigd, een gelooid oud ventje, dat
Alleen woonde, en nooit meer daar vandaan
Gekomen is. Het werd zijn laatste landschap.

Vier

82

De nacht staat om het huis, een onaflatend
 Ver en zacht dreunen, stadsverkeer, stemmen
 Van mensen soms, een horizon rondom,
 Wal van geluid. Maar daarin, overal,
 Telkens opnieuw en telkens anders vind ik
 Mijzelf, en weet hoe zelfs de stilte in
 De kamer waar ik zit is opgenomen
 In 't fluisterend tumult, belegering van
 Alles door alles. — Zo het ongehoord
 Blijvende, ongeweten maar aanwezig
 Deelt het het hoorbare zijn weerklink mee.

83

Alles is er, en alles ondergaat
 Elkaars verandering en draagt die voort
 Door tijd en ruimte: elasticiteit
 Van oorzaak en gevolg, een golfbeweging
 Die door mijn denken heen trekt en het dwingt
 Naar eigen beeld. Maar 't denken zelf hangt nog
 Verankerd in mij, tegenwerveling
 Rondom mijzelf als middelpunt dat weigert
 Op te gaan in het andere, maar toch ook
 Losraken kan, op drift en nergens blijft
 Dan overal en samenvalt met alles.

84

Wat ik maar weet te vinden komt tot leven —
 En alles trekt bij mij vandaan, het laat
 Mijn wezen achter zich, en lichter, toch
 Zolang ik zien en horen kan zal ik
 Alles tot leven brengen en tenslotte
 In 't laatste ziekbed nog zie ik van ver
 De dunne voeten aan het voeteneind,
 De lange lakenomzwachtelde koker
 Van daar naar hier; ik blijf onvindbaar, maar
 Al het vindbare laat ik na: — dit is
 Mijn lichaam; gij zult het weer levend maken.

85

Ik lig hier, en ik wacht, en niemand komt. —
De kamermuren om me heen: de dag
Is terug. Buiten het raam in 't winterlicht
De in het ijs gebleven laatste plooiing
Water van weken geleden, verstijfd
En half bedekt door stuifsnieuw, water raakte
Vervreemd van water, sneeuw op doortocht richt
Zich naar de wind, en weet niet dat de grauwe
Huid onder hem zich eens zal openen
En dat geen sneeuw dan blijft. Het nieuwe is
Vernietigend en zonder zelfbehoud.

86

De heilige, vanuit zijn laatste woonplaats
Zijn woestijnlandschap overziend, hij weet
Hoe dieper dan 't gesteente 't ondergrondse
Water der wadi's stroomt en zich verzamelt
En wacht. Dubbele overwintering:
Van hem, en van wie komen moet. Het scherpe
Ruisen van sneeuwjacht aan mijn raam verkondigt
Het eigen eeuwig leven en de winter
Zal niet meer eindigen, maar omslaan in
Diepere koude, mineraal, verblindend
En heersend tot zelfs binnen huis en huid.

87

Laat alles doorgaan. Ook wat niemand weet
Gebeurt; laat alles zijn gedragen door
Mijn wil, en vrijgesteld, en meer: laat alles
Van buiten in mij toe, laat eindelijk
In een enkel onbewaakt ogenblik
De grenzen zijn geopend en ikzelf
Voorgoed onteigend en teruggegeven
Aan wat ik niet meer zijn kon, maar waaraan
Ik wel mijn zijn ontleen, parasitair
En afgeleid bestaan, blijvende honger
Naar uiting, onderwerping, — incarnatie.

88

Incarnatie is verwerkelijkking,
Indaling in het tastbare, geven en
Nemen van leven. Verwerkelijkking
Sluit wachten uit: wie wacht trekt zich terug
Uit het aanwezige en uit zichzelf
En maakt dat niets gebeurt. Wachten verlaagt
Een mens en onderwerpt hem aan wat hij
Niet zelf ziet. Wachtijd moet omgezet in
Andere tijd waarin het er niet meer
Toe doet wat later komt. Opstaan en weggaan
Telkens opnieuw, triomf van ongeduld.

89

Bij de mensen vandaan — zoals altijd.
Ik moet maar niet meer denken aan met jou
Nog samen. Die tijd is voorbij, en alle
Kansen gelopen en gemist. Ik moet
Maar niet meer denken aan met iemand ooit
Nog samen. Kan een mens getuige zijn
Van wat mij overkomen moet, van wat
Ik doen moet, en van wat dat anders is
Dan schande en verwording? Niemand kan
Mijn lot nog met mij delen, en ik wil
Het ook niet meer verwoorden en verhalen.

90

Verzwijgen is het enige dat rest.
Alles wat zwijgt, verzwijgt zich, en het wordt
In het verzwegene verstaan. (Daar is
Al iets van navolging.) En ook wie spreekt
Of schrijft, hij wordt alleen begrepen in
Wat hij niet heeft gezegd, en toch ocriep:
Wat doorschemert in kloven tussen woorden,
En door de bochten in 't betoog erbij
Betrokken raakte en erin verstrikt
Werd meegenomen en zijn onverwachte
Rijkdom meedeelt aan het geschrevene.

Sneeuw ritselt langs de ruiten, een voorzichtig
Aanraken, bijna aarzelend, en toch
Talrijk en onophoudelijk en vliegend
Omlaag in overgave, binnendringend
In spleten en hoeken van huizen, tussen
Stenen en plantenstengels, overal
Een sneeuwdek vormend dat met duizend vingers
Onder zich alles in zich opneemt, en
Later, in 't dooien, in nog fijnere
Verdeling zich geheel erin verliest.

— Zó wil zich ook de ziel vernietigd zien.

Appendix: Luc. 4:1-13

1. En Jezus, vol van de Heilige Geest, keerde weer van de Jordaan, en werd door de Geest geleid in de woestijn;
2. En werd veertig dagen verzocht door de duivel; en at gans niet in die dagen en toen ze geëindigd waren, zo hongerde Hem ten laatste.
3. En de duivel zeide tot Hem: Indien Gij Gods Zoon zijt, zeg tot deze steen, dat hij brood wordt.
4. En Jezus antwoordde hem, zeggende: Er is geschreven, dat de mens bij brood alleen niet zal leven, maar bij het woord Gods.
5. En toen de duivel Hem geleid had op een hoge berg, toonde hij Hem alle koninkrijken der wereld, in een ogenblik tijds.
6. En de duivel zeide tot Hem: Ik zal U al deze macht, en de heerlijkheid van deze geven; want zij is mij overgegeven, en ik geef ze, aan wie ik ook wil;
7. Indien Gij dan mij zult aanbidden, zo zal het alles het Uwe zijn.
8. En Jezus, antwoordende, zeide tot hem: ga weg van Mij, satan, want er is geschreven: Gij zult de Heere, uw God, aanbidden, en Hem alleen dienen.
9. *En hij leidde Hem naar Jeruzalem, en stelde Hem op de tinne van de tempel, en zeide tot Hem: Indien Gij de Zoon Gods zijt, werp U zelf van hier nedervaarts;*
10. *Want er is geschreven, dat Hij Zijn engelen van U bevelen zal, dat zij U bewaren zullen;*
11. *En dat zij U op de handen nemen zullen, opdat Gij Uw voet niet te eniger tijd stoot aan een steen.*
12. *En Jezus, antwoordende, zeide tot hem: Er is gezegd: Gij zult de Heere, Uw God, niet verzoeken.*
13. En toen de duivel alle verzoeking voleindigd had, week hij van Hem voor een tijd.

EXPLICIT

REGISTER

anachoreet 47
Arianen 46, zie ook Arianisme
Arianisme 49(def)
ascese 74(def), 80, zie ook: kluizenaars
bekoringen: rooms voor verzoeken
chaos 32, 43, 68ssq
demonen 38, 39, 59
dingen 4, 10, 12ssq, 18, 24, 26, 36, 60, 66, 71, 72; nacht der: 11(def)
dood 1sq, 8, 11, 15, 18sq, 21, 22, 24, 27, 42, 48, 56ssq, 71
duivel 40(def), 41ssq, 48, 50sq, 68, Appendix
eeuwigheid 37, 58(def)
Einführung zie hermeneutische methode
erfzonde 54(def)
eten & drinken 5, 7, 13, 19, 25, 28, 42, 45, 52ssq, 73, Appendix
hermeneutische methode 67
humor *passim*
incarnatie 49, 87, 88(def)
kluizenaars 11, 27; zie ook: anachoreet
lichaam 10, 16, 39, 45, 54, 64, 65, 72, 77, 78(def), 79, 80, 84; het
 Mystieke Lichaam: 32; zie ook: incarnatie
macht 4, 30, 32, 37, 42, 49-51, 63, Appendix
monniken 36(def)
monsters 10, 20, 29, 38
navolging 15, 30, 42, 56(def), 57, 61, 63, 75, 80, 81, 90
onverwachte, het 26, 40, 70, 90
overgave 11, 42-43, 69, 80, 91, Appendix
overwintering 1, 25, 86
pandemonium 39; zie ook: demonen
ritueel 28, 42(def)
Sargasso 21
Satan 34, 42, 47, 48, 51, 69, Appendix; zie ook: duivel
Tegenstrever, de: zie Satan
verbondenheid 10, 16, 27, 28, 32, 62, 71; zie ook: eten & drinken,
 ritueel, navolging, incarnatie
verzoeken 42, 43, Appendix
wachten 11, 22, 24, 25, 67, 69, 81, 85, 86, 88
woestijn 29, 32, 33, 35-36(def), 42, 46, 52, 78, 86, Appendix
woorden 28, 30, 32, 39, 56, 57, 58, 74, 89, 90
ziel 58(def), 74, 79, 91; onsterfelijkheid van de 58(def)

